

САМООСВІТНЯ КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ

Розглянуто самоосвітню компетентність як одну з важливих складових життєвої компетентності. Розкрито зміст, систему та форми самоосвіти студента; визначено якості особистості, які відображають особливості самоосвітньої компетентності. Автор наголошує на необхідності формування самоосвітньої компетентності, що потребує додаткових емпіричних досліджень, розробки стратегії поетапного її формування, створення структурно-функціональної моделі самоосвітньої компетентності у вищій школі.

Ключові слова: зміст самоосвітньої компетентності; компетентність; самоосвіта; самоосвітня компетентність.

Вступ. Розвиток у особистості життєво важливих компетентностей дозволяє людині орієнтуватися у сучасному суспільстві та навчатися упродовж життя. Саме тому формування самоосвітньої компетентності у майбутніх фахівців набуває особливого значення.

Значний внесок у розроблення теорії компетентнісного підходу до освіти зроблені закордонними дослідниками. Міжнародна комісія Ради Європи, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСД), експерти країн Європейського Союзу, ЮНЕСКО, Юнісеф, Проон, Департаменту технічної освіти та професійної підготовки, експерти програми «Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади» (DeSeCo) тощо вказують на необхідність орієнтації навчальних програм на досягнення студентами (учнями) певних компетентностей.

Поняття «компетентність» уперше стало використовуватися в США в 60-ті роки ХХ століття в контексті діяльнісної освіти (performance-based education), метою якого було готувати спеціалістів, що здатні з успіхом конкурувати на ринку праці. Компетентність стала розглядатися як особистісна категорія, а компетенція як складова «анатомії» компетентності (Запєвалина О. В., 2008, с. 106-107).

У вітчизняній науці накопичений певний науковий досвід осмислення суті категорії «компетентність» (А. Дахин, О. Лебедев, Г. Голуб, С. Раков, А. Баранників, О. Чуркова, О. Пометун, А. Хутірський, Л. Болотов, В. Ледньов, Н. Нікандров, М. Рижаків та ін.).

На стиці ХХ-ХХІ ст. вітчизняні науковці Н. Бібік, І. Зязюн, Н. Кічук, О. Овчарук, Л. Петухова, О. Пометун, О. Савченко, Л. Хоружа та ін. активно розробляють проблеми набуття і використання молоддю життєво важливих компетентностей, проте до цих пір немає єдиного загально прийнятого розуміння цього поняття.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що на сьогодні проблеми теорії та практики самоосвіти також активно досліджуються. Самоосвіта розглядається як освіта, що набувається у процесі самостійної роботи без проходження си-

стематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі. Самоосвіта є невід'ємною частиною систематичного навчання у стаціонарних навчальних закладах, сприяючи поглибленню, розширенню і більш міцному засвоєнню знань» (Тончаренко С., 1997, с. 296).

Проблема самоосвіти є актуальною і багатогранною та в усі часи порушувалася педагогами (С. Архангельський, В. Буряк, А. Громцева, Т. Землінська, Ю. Калугін, М. Піскунов, І. Преображенська, Б. Райський, Н. Терещенко, О. Фомина та ін.), психологами (Б. Ананьєв, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв та ін.), філософами (О. Бурлука, Б. Гершунський та ін.), соціологами (І. Грабовець, О. Шукліна та ін.). Питання самоосвіти студентів як однієї із форм підвищення їх професійної майстерності розглядалися О. Громовою, Ю. Дубровською, Л. Журавською, Т. Івашковою, І. Калошиною, Л. Кондратьєвою, Т. Лизньовою, В. Лозовим, М. Петровою, О. Статіровою, Л. Тучкіною та ін. Визначені сутність, функції, особливості самоосвіти, її місце у професійній діяльності (А. К. Громцева, Н. В. Кузьміна, І. Л. Наумченко, Г. С. Сухобська та ін.); розглянуті її історичні та соціальні аспекти (А. Я. Айзенберг, Б. Ф. Райський, М. Н. Скаткін, Є. А. Шукліна та ін.); досліджені шляхи та засоби формування потреби в с самоосвіті (В. К. Буряк, Т. Є. Климова, Г. Н. Серіков, А. В. Усова та ін.).

Метою статті є розкриття особливостей самоосвітньої компетентності сучасного фахівця.

Самоосвітня компетентність як складова життєвої компетентності. Самоосвіта визнається одним із найефективніших шляхів розвитку професійної компетентності. Поняття «самоосвіти» трактується вченими, як: постійне поповнення професійної та загально-культурної інформації та систематичне оновлення індивідуального й соціального досвіду. Самоосвіта є об'єктивною потребою, яка мотивується такими чинниками: щоденна робота з інформацією; творча атмосфера; конкуренція; зміни в суспільстві; громадська, суспільна думка. До того ж систему самоосвіти можна розглядати як сукупність складових:

1) самооцінка – вміння оцінювати свої можливості; 2) самооблік – вміння брати до уваги наявність своїх якостей; 3) самовизначення – вміння обрати своє місце в житті, суспільстві, вміння усвідомлювати свої інтереси; 4) самоорганізація – вміння знайти джерело пізнання й адекватності своїм можливостям, форми самоосвіти, планувати, організувати робоче місце та діяльність; 5) самореалізація – реалізація особистістю своїх можливостей; 6) самокритичність – вміння критично оцінювати переваги та недоліки власної роботи; 7) саморозвиток – результат самоосвіти (Жорова І. Я., 2012).

А. Я. Айзенберг розглядає самоосвіту як цілеспрямовану систематичну пізнавальну діяльність, що керується самою особистістю, служить для самовдосконалення її освіти», а також «неперервне продовження загальної й професійної освіти, завдяки якій актуалізуються й розшифровуються знання, заповнюються прогалини в духовному розвитку людини» (Айзенберг А. Я., 1968, с. 51-61). А. П. Авдеев трактує самоосвіту як «природний процес, спрямований на задоволення пізнавальної потреби. Хоча цей процес обумовлений вимогами суспільства, за своєю природою він носить індивідуальний характер, адже спрямований на задоволення пізнавального інтересу й потреби окремих індивідів». Автор підтримує думку, що навчання не виключає самоосвіти й не протистоїть їй (Авдеев А. П., 1976, с. 43-49).

У свою чергу О.А. Шукліна широко трактує самоосвіту, розглядаючи її як «вид вільної діяльності особистості (соціальної групи), що характеризується її вільним вибором і спрямований на задоволення потреб у соціалізації, самореалізації, підвищенні культурного, освітнього, професійного та наукового рівнів, отримання задоволення й насолоди» (Шукліна Е. А., 1999, с.140).

Ми погоджуємося з автором, що «самоосвіта – це по-справжньому вільний і в той же час найбільш складний вид освітньої діяльності, оскільки він пов'язаний із процедурами саморефлексії, самооцінки, самоідентифікації й виробленням умінь і навичок самостійно набувати актуальних знань і трансформувати їх у практичну діяльність» (Шукліна Е. А., 1999, с.151).

Дослідниця М.Л. Князева дає два трактування поняття «самоосвіта»:

1. Самоосвіта – самостійне оволодіння знанням, у цьому випадку синонімічно «самонавчанню», має вузький практичний смисл.

2. Самоосвіта – будівництво, свідоме творення своєї особистості, близьке до слова «самостворення» (Князева М. Л., 1990, с. 49).

Ми поділяємо позицію вчених, які визначають самоосвіту як цілеспрямовану й систематичну діяльність людини, у процесі якої вона самостійно збільшує та удосконалює власні знання й уміння, в результаті якої відбувається соціальна іден-

тифікація, розвиток особистості, формування її духовного світу. Разом із тим, розвиток сучасного суспільства, перехід його до інформаційних технологій породжує нові проблеми. Знання стають основною рушійною силою розвитку суспільства, основним капіталом, а отже, визначають напрям інноваційного розвитку та способи їх практичного застосування.

На нашу думку, результатом самоосвіти є самостійно надбані знання, з урахуванням особистих інтересів і об'єктивних потреб медичного училища (іншого навчального закладу), із різних джерел – додатково до тих, що отримані в базових навчальних закладах. Відмінною рисою самоосвіти студента є те, що вона сприяє саморозвитку, самовдосконаленню в особистому та професійному аспектах.

Зазначимо, що система самоосвітньої роботи студента може передбачати: поточне і перспективне планування; підбір раціональних форм та способів засвоєння і збереження інформації; оволодіння методикою аналізу та способами узагальнення свого й колективного професійного досвіду; поступове освоєння методів майбутньої професійної діяльності. Щодо форм самоосвіти студента, вони можуть бути представлені наступним чином: поглиблена підготовка до занять; заняття на очно-заочних курсах; виступи на різного роду семінарах, конференціях з доповідями; систематичне читання книг та періодичних видань, практикування тощо.

Окрім того, програма самоосвіти студента може включати в себе вдосконалення суспільно-політичних знань, ознайомлення з найбільш визначними досягненнями науки, збагачення естетичних уявлень, знайомство з новими тенденціями й явищами культурного життя. Особливо важливе місце займає поповнення знань з профільних предметів, що викладаються, і знайомство з новітніми даними відповідної науки, розвиток педагогічних, психологічних і методичних знань і умінь, що можливо лише при ознайомленні з відповідною новітньою літературою й регулярному читанню періодичних видань.

Нового осмислення теорія й практика розвитку самоосвіти набуває сьогодні, то ж актуальним стає питання формування і розвитку самоосвітньої компетентності.

У переліку ключових компетентностей Ради Європи визначені якості особистості, які відображають особливості самоосвітньої компетентності:

1. компетентності, що реалізують здатність і бажання вчитися все життя як основа безперервної підготовки у професійному плані, а також в особистому та громадському житті;

2. компетентності, пов'язані з виникненням суспільства інформації, володіння новими технологіями, розуміння їхнього застосування, їхніх сильних і слабких сторін, здатність критично ставитись до інформації та реклами, що поширюється у засобах ЗМІ (Шишов С. Е., 1999, с. 18).

На думку О. Чеботарьової, самоосвітня компетентність – це інтегративна особистісна властивість, що забезпечується емоційно-ціннісним відношенням до саморозвитку й самоосвітньої діяльності, системою знань про планування й реалізацію самоосвітньої діяльності, про способи самовиховання; суб'єктно-особистісним досвідом продуктивного вирішення проблем розвитку, розробки й реалізації моделей підготовки студентів до самоосвітньої діяльності; готовністю до безперервного саморозвитку якостей професіонала, самовдосконаленню, самоосвіті в області майбутньої професії (Чеботарева Е. С.).

Сьогодні впливає на комплекс умінь, що забезпечують результативність самоосвіти майбутнього фахівця, трансформує їх у контексті змін засобів самоосвіти й умов, в яких вона відбувається. Умови характеризуються інноваціями в навчальному середовищі, проникненням інформаційно-комунікаційних технологій в освіту. Зважаючи на динаміку розвитку сучасного інформаційного простору, важливим для нашого дослідження є те, що деякі сучасні науковці вже починають розглядати самоосвітню компетентність у контексті її багатокомпонентності, а необхідним показником її сформованості є високий рівень ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Так, Л. І. Білоусова, О. Б. Кисельова визначають сутність самоосвітньої компетентності сучасного фахівця як цілісне багатокомпонентне професійно-значуще особистісне утворення, що відображає єдність готовності й здатності до ефективного здійснення самоосвіти з використанням її новітніх форм й опорою на електронні навчально-інформаційні ресурси й освітні ресурси мережі Інтернет із метою неперервного самовдосконалення щодо реалізації соціальних, особистісних та професійних функцій. Структура зазначеної компетентності містить мотиваційно-ціннісний, організаційний, процесуально-інформаційний та контроль-рефлексивний компоненти.

На думку Н. Воропай, інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище сприяє виникненню і розвитку інформаційної освітньої взаємодії між суб'єктами навчального процесу і засобами інформаційних технологій, у процесі якої в студентів формуються мотиви, потреби, ціннісні орієнтації щодо самостійного збагачення професійних знань, самоосвітні вміння і навички, що в сукупності утворюють самоосвітню компетентність.

За І. Зимньою, під самоосвітньою компетентністю слід розуміти здатність особистості учитися протягом життя як основу безперервного навчання у контексті особистого, професійного та соціального життя (Зимняя І. А., 2004, с. 26).

До змісту цієї ключової компетентності належать:

1. потреба в саморозвитку;
2. уміння вибудувати персональну життєву стратегію;

3. тісна єдність інтелектуального розвитку з формуванням особистості, здатність справлятися із протиріччями й невизначеностями свого життєвого досвіду;

4. здатність самостійно контролювати хід свого інтелектуального розвитку, досягати висот професійної майстерності та творчості;

5. структурування знань, ситуативно-адекватна актуалізація знань, розширення, збільшення накопичених знань;

6. мовленнєвий і мовний розвиток, оволодіння культурою рідної мови;

7. адекватна оцінка досягнутих у саморозвитку результатів і постановка нових перспективних завдань.

Н. Коваленко самоосвітню компетентність особистості розуміє як складну інтегровану властивість особистості, яка забезпечує готовність задовольняти індивідуальні та соціальні потреби пізнання нею дійсності на основі оволодіння знаннями, вміннями та навичками, способами діяльності та набутого досвіду продуктивно здійснювати самостійне систематичне цільове освоєння соціального досвіду людства. Це готовність і здатність особистості до самостійного, систематичного, цілеспрямованого пізнання дійсності, освоєння соціального досвіду людства, самореалізації, саморозвитку. Це інтегрована якість особистості, яка ґрунтується на вміннях самоосвітньої діяльності та визначає готовність особистості до самоосвіти, самонавчання, самовдосконалення, самовибору, самореалізації упродовж життя з усвідомленням особистих і суспільних потреб. Це готовність і здатність особистості до самоосвітнього розвитку, самостійного творення себе (Коваленко Н. В., 2009, с.18).

За Н. Коваленко самоосвітня компетентність особистості передбачає наявність:

1. системи цінностей, усвідомлення важливості освіти в сучасному житті, особистісної відповідальності за власне життя;

2. системи знань про методи пізнання, інформаційний пошук;

3. уміння та прагнення використовувати їх у навчанні, для потреб власної самоосвіти, у повсякденному житті;

4. активної позиції.

В. Іванютина у своїй статті зазначає, що самоосвітня компетентність передбачає:

- здатність до самоосвіти, організації власних прийомів самонавчання;

- відповідальність за рівень власної самоосвітньої діяльності;

- гнучкість застосування знань, умінь і навичок в умовах швидких змін;

- постійний самоаналіз, контроль своєї діяльності (Іванютина В. Н.).

Ми виділяємо самоосвітню компетентність як одну з важливих складових життєвої компе-

тентності, яка являє собою систему здібностей і здатностей, що забезпечують особистості можливість успішно вирішувати життєві завдання, успішно здійснювати свою життєдіяльність і життєтворчість у всіх її проявах. Це безперервний процес навчання, який триває упродовж життя.

Висновки. Теоретичний аналіз науково-педагогічних джерел дає можливість зробити висновки, що незважаючи на зацікавленість науковців проблематикою самоосвітньої компетентності, дослідження рівнів сформованості та розвитку самоосвітньої компетентності тільки розпочато.

Зазначимо, що якість сформованості ключових компетентностей майбутнього фахівця медичної галузі обумовлено рівнем розвитку його самоосвітньої компетентності, яку варто розглядати як чинник соціальної конкурентоспроможності випускника, оскільки вона не тільки дозволяє одержати якісну вищу освіту, опанувати професією, досягти необхідної кваліфікації, але й, при необхідності, змінити чи розширити. Варто виділити три основних чинники соціальної й особистісної значущості даної компетентності.

По-перше, вона забезпечує академічну мобільність студента, його готовність освоїти програму вищої освіти.

По-друге, самоосвітня компетентність обумовлює професійну мобільність особистості випускника, здатного не тільки надалі розвивати свої

професійні навички, підвищити кваліфікацію, але й готового при необхідності поміняти спеціальність, сферу своєї професійної діяльності.

По-третє, сприяє підвищенню якості роботи вищої освітньої установи, соціального інституту, покликаного реалізувати програму вищої освіти.

Теоретичний аналіз різних підходів до розуміння сутності самоосвітньої компетентності дав можливість дійти висновку, що самоосвітня компетентність є інтегрованим багатокомпонентним особистісним утворенням, яке відображає здатність фахівця до ефективного застосування теоретичних й практичних знань, здатності на етапі формальної освіти до навчання упродовж життя, планування, здійснення самоосвітньої діяльності, самоаналізу та самоконтролю з використанням новітніх форм навчально-інформаційних ресурсів з метою неперервного самовдосконалення щодо реалізації особистісних, соціальних та професійних функцій. У свою чергу, формування самоосвітньої компетентності ми розуміємо як процес та як результат розвитку особистості фахівця під впливом зовнішніх умов, що триває протягом усього життя.

Як нагальна педагогічна проблема формування самоосвітньої компетентності потребує додаткових емпіричних досліджень, розробки стратегії поетапного її формування, створення структурно-функціональної моделі самоосвітньої компетентності в умовах університетської освіти.

Література

1. **Авдеев А. П.** Влияние дифференцированного подхода к учащимся в процессе обучения на развитие у них стремления к самообразованию / А. П. Авдеев // Формирование в учащихся стремления к самообразованию. – Волгоград, 1976. – С. 43-49.
2. **Айзенберг А. Я.** Педагогические проблемы самообразования / А. Я. Айзенберг // Советская педагогика. – 1968. – № 11.
3. **Гончаренко С.** Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 373 с.
4. **Запєвалина О. В.** К вопросу о компетентности и компетенции в российской педагогике (в контексте медиаобразования) / О. В. Запєвалина // Юбилейный год. Кафедра педагогики ИГЛУ: история и современность. – Иркутск: Изд-во Иркут. гос. лингв. ун-та, 2008.
5. **Зимняя И. А.** Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя. – М.: Высшее образование сегодня, 2004. – 43 с.
6. **Иванютина В. Н.** Формирование ключевых компетентностей учеников на уроках математики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://festival.1september.ru/articles/416315/>.
7. **Князева М. Л.** Ключ с самосозиданию / М. Л. Князева. – М.: Молодая гвардия, 1990. – С. 49.
8. **Коваленко Н. В.** Формування самоосвітньої компетентності учнів основної школи сільської місцевості: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.09 / Коваленко Н. В. – К., 2009. – 20 с.
9. **Самоосвіта педагога як умова підвищення його професійної компетентності:** методичні рекомендації. – [укладачі: Жорова І. Я., Кузьмич Т. О., Назаренко Л. М.]. – Херсон: РІПО, 2012. – 48 с.
10. **Чеботарева Е. С.** Информационные технологии в развитии самообразовательной компетентности студентов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ito.edu.ru/2008/Kursk/II.html>.
11. **Шишов С. Е.** Мониторинг качества образования в школе / С. Е. Шишов, В. А. Кальней. – М., 1999. – 320 с.
12. **Шуклина Е. А.** Технологии самообразования: социологический аспект / Е. А. Шуклина // Общественные науки и современность. – 1999. – № 5. – С. 140-151.

References

1. **Avdeev, A. P.** (1976). Effect of a differentiated approach to students in the learning process to develop in them the desire of self-education. Volgograd (in Russian).

2. *Ajzenberg, A. Ja.* (1968). Pedagogical problems of self-education. *Sovetskaja pedagogika*, 11 (in Russian).
3. *Honcharenko, S.* (1997). *Ukrainian Pedagogical Dictionary*. Kyiv: Lybid (in Ukrainian).
4. *Zapevalina, O. V.* (2008). On the question of competence and expertise in Russian pedagogy (in the context of media). Irkutsk: Izd-vo Irkut. gos. lingv. un-ta (in Russian).
5. *Zimnjaja, I. A.* (2004). Key competencies – a new paradigm of education result. M.: Vysshee obrazovanie segodnja (in Russian).
6. *Ivanjutina, V. N.* Formation of key competences of pupils in mathematics lessons. Retrieved from <http://festival.1september.ru/articles/416315/> (in Russian).
7. *Knjazeva, M. L.* (1990). The key to self-creation. M.: Molodaja gvardija (in Russian).
8. *Kovalenko, N. V.* (2009). Formation of self-education competencies secondary school pupils in rural areas. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv (in Ukrainian).
9. *Zhorova, I. Ya., Kuzmych, T. O., Nazarenko, L. M.* (2012). Self-education teacher as a condition for increasing their professional competence: guidelines. Kherson: RIPO (in Ukrainian).
10. *Chebotareva, E. S.* Information technology in the development of self-competence of students. Retrieved from <http://ito.edu.ru/2008/Kursk/II.html> (in Russian).
11. *Shishov, S. E.* (1999). Monitoring the quality of education in schools. M. (in Russian).
12. *Shuklina, E. A.* (1999). Technologies of self: the sociological aspect. *Obshhestvennye nauki i sovremenost'*, 5, 140-151 (in Russian).

Н. Г. Довмантович

САМООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ

Рассмотрено самообразовательную компетентность как одну из важных составляющих жизненной компетентности. Раскрыто содержание, систему и формы самообразования студента; определены качества личности, которые отражают особенности самообразовательной компетентности. Автор подчеркивает необходимость формирования самообразовательной компетентности, что требует дополнительных эмпирических исследований, разработки стратегии поэтапного ее формирования, создания структурно-функциональной модели самообразовательной компетентности в высшей школе.

Ключевые слова: компетентность; самообразование; самообразовательная компетентность; содержание самообразовательной компетентности.

N. Dovmantovych

FUTURE SPECIALIST'S SELF-EDUCATIONAL COMPETENCE IN PEDAGOGICAL THEORY

The article considers self-education competence as one of the important components of life competence. The content, form and system of student's self-education are exposed, namely current and perspective planning, selection of rational forms and ways of learning and retaining the information, mastering the methods of analysis and methods of generalization of proper and collective professional experience, the gradual development of methods for future professional activities by the in-depth preparation for the lessons, visiting full- and part-time courses, speaking at seminars, conferences, lectures, systematic studying of professional literature. It is emphasized that self education is a free and at the same time the most difficult type of educational activity because it is related to procedures of self-reflection, self-esteem, self-identification and development of skills to independently acquire actual knowledge and transform them into practice. Personality traits that reflect the features of self-education competence are determined. The author stresses the need to develop self-education competencies that require additional empirical research, strategy development phasing of its formation, the creation of structural and functional model of self-education competence in higher education.

Keywords: content of self-educational competence; competence; self-education; self-educational competence.

Рецензенти

Сисоєва С. О. – д. пед. н., проф., чл.-коресп. НАПН України,

Козак Л. В. – к. пед. н.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2014